

ԱՇԽԱՐՀԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Դոյինչին կամ Աննամ երկիրն ու անոր բնակիչքը :

Վոյինչին կամ Լննամ ըստած կայսերութեան երկիրը՝ Հնդկա-Չինու թերակղզոյն արեւելեան մասին մէջ կ'իյնայ, ընդ մէջ $8^{\circ} 25' - 23^{\circ}$ հիւսիսային լայնութեան և $97^{\circ} 45' - 106^{\circ} 58'$ արեւելեան երկայնութեան : Ըստ ճանչցուած չէ Լըրոպացւոցմէ այս աշխարհս, որ կը պարունակէ բնիկն Վոյինչինի կամ հարաւային Լննամի, և Վոնքինի կամ հիւսիսային Լննամի վերցուած թագաւորութիւնները, և Վամպոճի թագաւորութե մէկ մասն ալ : Տարածութիւնն է գրեթէ 530,000 քառակուսի հազարամէր . բնակչաց թիւը ոմանք 5 միլիոնի, այլք 15, և ուրիշներն ալ ինչուան 20 միլիոնի կը հանեն . բայց երկրորդ թիւը աւելի հաւանական կ'երևայ . մայրաքաղաքն է Հուէ : Բնիկն Վոյինչին լեռնային երկիր է . իսկ Վոնքինի և Վամպոճի մէջ հողը ցած, հարթ և շատ բերրի է : Կլիման շատ տաք է, բայց առողջարար . գլխաւոր գետերն են Սայ-Բոնկ կամ Վամպոճ, Սանկ-Բոյ, և Սայկուն : Բնդարձակ անտառներ ունի, որոնց մէջ ընտիր փայտեր ալ կան, ինչպէս եբենոս, հալուէ : Լըրոպացործութիւնը բաւականապէս ծաղկած է, և բերքերն են՝ բրինձ, մորացորեն, շաքարի եղէգ, և թթենւոյ ընդարձակ դաշտեր . մետաքսը երկրին գլխաւոր հարստութիւններուն մէկն է :

Երկրի վրայի բնակչութեան ազանդը՝ Ժողովրդեան : Լմանապէս երկնից, երկրի, անտառներու, քամիներու, ջրերու և լեռանց պաշտօն կը մատուցանեն : Բրիտանոնէից թիւը հիմա 500,000 կը հասնի, որոնց առաջնորդութիւնը եւրոպացի քարոզչաց ձեռքն է . բայց շատ հալածանք և տանջանք կը քաշեն հոնտեղի կառավարու-

թենէն, և այս պատճառաւ է որ հիմա գաղղիական և սպանիական պետութիւններն ի ձեռն զինուց կ'ուզեն բռնադատել Վոյինչինի կայսրը քրիստոնէութեան ազատութիւն տալու :

Լննամի բնակիչքը քաղցր են բարութ, մարդասէր, աշխոյժ, զուարթ, և հիւրասէր . գողութեան ախտը շատ տարածուած է մէջերնին, բայց քիչ անգամ մարդասպանութիւն կ'ընեն : Լըրոպացի կարգի պարծենկոտ են, և Չինացիք ետքը իրենք զիրենք աշխարհիս առաջին ազգը կը համարին : Լըրոպացի պատժոյ վախ չունին, խարդախ են, ստախոս, աներես, և պահանջող . բայց երբոր դիմացինն ընդդիմութիւն մը կամ համարձակութիւն ցուցնէ, մէկէն կը վախնան ետ կը քաշուին : Տգեղ են դէմքով . բայց մէջերնէն մեծ մասը աղտեղի ալ են, որ զգուշի կ'ընէ զիրենք : — Հագուստնին պարզ է . լայն թւերով շապկի մը նման հանդերձ մը ունին ճերմակ մետաքսէ, որ ինչուան ծունկերնին կ'իջնայ, և ուրիշ մ'ալ անոր վրայէն, և ըստ եղանակին՝ անոնց թիւը կ'աւելցնեն . տափառնին զանազան գոյներով նիւթէ կ'ընտրեն : Վըլուխնին փակեղ կը դնեն, որուն նիւթը սև գունով շղարշ պիտի ըլլայ . երբոր սգոյ մէջ են, ճերմակ գունով կը դնեն : Լանանց հագուստն ալ քիչ շատ նման է ասոր, բայց աւելի թեթեւ : Հարուստները Չինաստանի և Վոնքինի կերպասներով կը զարդարուն . նմանապէս հողաթափնին ալ Չինաստանէն եկած է : Ըարունակեալ անձրեւներու միջոյ՝ վաճառականները այն պիտի զգեստ մը կը հագնին, որով գործողութիւննին կրնան անխափան առաջ տանիլ : Լայս զգեստը արմաւենւոյ տերեւներէ յօրինուած է, ուսկից անձրեւը չկրնար անցնիլ . գլուխնին ալ կողովի ձևով գլխարկ մը կը դնեն, որ երկուքուկէս ոտքէ ինչուան իրեք ոտք տրամագիծ կ'ունենայ :

Բնակարաննին հողէ պատերով շինուած է, և կղմիստով ծածկուած . բաւական ընդարձակութիւն ալ ունի :



Բնիկք Գոյիւնչիւնի

Մէկողիննին փայտէ տախտակ մըն է՝
գրեթէ մէկ ոտք բարձրութեամբ, ու
լուն վրայ խտիր կը փռեն: Մնամի
բնակչաց գլխաւոր կերակուրն է բրինձ.

ձը. հանդիսի օրեր փղի միս ալ կ'ու-
տեն, որ սրբազան կերակուր մը համա-
րուած է: Սովորական ըմպելիքն է տե-
սակ մը թէյ, զոր իրենք կը մշակեն,



Օրիորդ Գոյիկիկի

և որն որ ջինաստանի թէյին համն ու անոյշ հոտը չունի : Այնքա խաղող կը գտնուի իրենց երկիրը , բայց գինի չեն շիներ : Իրնձէն տեսակ մը գարեջուր կը հանեն . նոյնպէս ուրիշ ըմպելիքներ ալ ունին :

Ի՞նչն զուարճութենէ աւելի Գոյին չինացիք թատրոնական տեսարանները կ'ախորժին , որոնք կանոնաւոր թատրերգութիւններ են . ասոնք միջերգներ¹ ալ ունին զուարթ երգերով յօրինուած , որոնց կը միաձայնին փողն ու թմբուկը

և ուրիշ գործիքներ : Վրեթէ ամէն թատրերգութեանց մէջ միմոսի մաս մը պէտք է գտնուի , զոր իրենք էական կը սեպեն : Ուրիշ մէկ զուարճութիւնսին ալ վագրին կռիւն է փղին հետ . թէպէտ վագրին ճիրանները կը փրցընեն և շրթութունքներն ալ իրարու կարած անանկ ասպարէզ կը հանեն , 'ի վերայ այսր ամենայնի շատ անգամ կը յաղթէ փղին : Որսորդութիւնն ալ շատ կը սիրեն , և փիղեր որսալու ճարտար հնարքներ գիտեն ու կը բանեցընեն . երբեմն քննելով իմանալով թէ փիղը գիշեր ատեն որ ծառին կը կռթմնի , կ'երթան ար-

¹ Գ. ի. Intermède.



Զինուոր Գոյիւնիկի

մատին մօտ գրեթէ ամբողջ կը սղոցեն զան, և երբոր իրիկունը կու գայ կենդանին հանգչելու, ծառին վար իյնալով իր հաւասարակշռութիւնը կը կորսնցընէ գետին կ'իյնայ. ան ատեն որ սորդը վրան կը հասնի, և երկու էգ փղերու մէջ կը կապէ, որոնք իրենց

պատիճովը ծեծելով զանիկայ՝ իրենց հետ մէկտեղ ախոռը կը տանին: Այրբմն ալ խորին փոս մը կը բանան և ոստերով ու տերեւներով վրան կը ծածկեն. փիղը երբոր մէջը կ'իյնայ, անօթութենէ կը ստիպուի հպատակելու որսորդին:

Օ ինուորական վիճակին հետեւեալն է . ամէն մարդ տասներու թը տարեկանէն ինչուան վաթսուն տարուան զինուորական ծառայութեան մանեւու պարտական է՝ երբոր տէրութիւնը կան չեղու ըլլայ : Իւրաքանչիւր զինուոր իրէք տարի ծառայութիւն ընելէն ետքը՝ կրնայ իր տունը դառնալ : Եւրոպական օրինօք կը կրթութիւն զինուորները , որոնց թոշակը ստակ և բրինձ է . նմանապէս բերդերն ալ Եւրոպայի դրութեամբն յօրինուած են , որոնց մէջ անբաւ զէնք պահուած կան : Օ ինուորացի հագուստը վայելուչ է . գլուխին փակեղին վրայէն կոնաձև սաղաւարտ մը կը դնեն . կարմիր մետաքսէ լայն թևերով երկայն բաճկոն մը կը հագնին , որ ինչուան ծնկուրները կը հասնի . ասոր վրայէն ըստ եղանակին՝ մէկ կամ երկու ուրիշ զգեստներ ալ կը հագուին , որոնք գեղին մետաքսէ կ'ըլլան , և առջի ըզգեստին կը նմանին , բայց միայն անթև են : Տափառնին լայն է՝ կարմիր կամ սպիտակ մետաքսէ հասարակ կերպասով մը շինուած : Ձեռուրնին հրացան կամ նիզակ կը բռնեն , և իրենց հրազինուց մեծ ինամ կը տանին :

Իննամի բնակիչքն այնչափ յառաջադէմ չեն ճարտարութեան մէջ . բայց Եւրոպացուց գործածներուն օրինակն առջևնին դրած՝ անոնց կը հետեւին . ինչպէս հուէի նաւարանին մէջ թնդանութներ կը ձուլեն այսօրուան օրս : Հրացանները բոլոր Եւրոպայէն կու գան : Եւրոպական ճարտարապետութեան մէջ աւելի բարգաւաճ են . մասնաւորապէս իրենց շրջապայութեան նաւակները շատ աղուոր , միանգամայն ամուր ալ են , և զարդարուն ոսկեզօծ դրուագներով , որոնք վիշապներ ու օձեր կը ներկայացնեն : Իսկ իրենց վաճառականութեան նաւերը շինաց նաւերուն կը նմանին :

Եւրոպացի ճանապարհորդներ կը գովեն Վոլինիցի բժշկաց ու վիրաբուժից ճարտարութիւնը : Երբոր բժիշկ մը հիւանդի մը ինամք կը տանի , որուն բժշկութեանն համար ժամանակ պիտի

որոշէ , թէ որ առողջացնէ՝ առաջուց մէ սահմանուած վարձքը կ'ընդունի . իսկ թէ որ չյաջողի , թէ իր աշխատութիւնը և թէ իր դեղերուն գինը կը կորսնցնէ : — Վիտութեանց կողմանէ ստորին են քան զՍինս և զՆաբոններ . ճարտասանութեան մասնաւոր յարմարութիւն մը ունին , և ամենայն իւր նամով անոր կը պարապին , որովհետև անով կրնան ամենէն պատուաւոր պաշտօններուն հասնիլ : Եղբրնին յանկարծախօս բանաստեղծներ կը գտնուի , որ մէկէն 'ի մէկ ամբողջ թատերգութիւններ կը շինեն բերնուց՝ ու և իցէ նիւթի վրայ : Ինալուծութիւնը անծանօթ է իրենց մէջ . աստեղաբաշխութեան ալ շինաց չափ տեղեակ են . աստեղագիտութեան և աստեղաց ազդեցութեանը կը հաւտան : Հասարակաց դպրոցներ ունին որոնց մէջ բարոյականի , քաղաքական և գիւղական տնտեսութեան , զինուորական արուեստի , ճարտասանութեան և բանաստեղծութեան դաս կը տրուի :

Երկրին ներքին վաճառականութիւնը բանուկ է . ջրանցք մը շինուած է մայրաքաղաքին մէջ , որ պարիսպներուն չորս կողմը կը պտըտի և այս ընդարձակ քաղքին թաղերուն իրարու հետ հաղորդակցութիւնը կը դիւրացնէ : Ուրիշ ջրանցք մըն ալ հուէի գետը Սուքկոյի գոգին հետ կը միացնէ : Եւրոպաքաղաքին գլխաւոր շուկայն ընդարձակ փողոց մըն է՝ գրեթէ մղոն մը երկայնութեամբ . բայց խանութներուն մէջ հարուստ ապրանք չկայ . սովորական և գլխաւոր վաճառքներն են ոսկեզօծ կամ գունաւոր թուղթ , որ կրօնական արարողութեանց և յուղարկաւորութեան հանդէսներուն համար շատ կը գործածուի . չինացի յախճապակի՝ հասարակ տեսակէն . հովահարներ , դեղորայք , մետաքս և շղարշ , հասարակ կերպասէ պատրաստ զգեստներ , արմաւենուց տերեւէ գլխարկներ . բրինձ , բանջարեղէն ու պտուղներ : Երկրագեղէն վաճառքները քիչ են . գամեր , կացիններ և քերիչ գործիներ միայն կը գրտ-

նուն : — Չինք և Ղաթոնները մեծ վաճառականութիւն կ'ընեն այս երկրիս հետ :

ՎԻՃԱԿԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Պելճիոյ երկրագործութիւնը, ձարտարութիւնն ու վաճառականութիւնը :

Պելճիոյ պետութիւնը, որ 8,580 քառակուսի մղոն տարածութիւն ունի, և 4,548,507 բնակիչ, շատ յառաջադէմ է այսօրուան օրս երկրագործութեան, ձարտարութեան ու վաճառականութեան մէջ : Երկրագործութեան գործունէութեամբը երկրագործութիւնը զարգացած է . 'ի բաց առեալ այգեկութեան, ամէն տեսակ ցորենական արմրտեաց և ընդեղինաց, կանեփի, կտաւի հունձքն առատ է . նոյնպէս իւղալից և ներկաբեր տունկերու, պտղոց, հոգիւնի և ծխախոտի . և պարտիզպանութեան մէջ ալ հոլանտայի կը հասնի : Պախրէ, մեղու և շերամ կը սնուցանեն երկրին բոլոր ընդարձակութեանը մէջ . իւրօրէն մսկուրի ձիերը, անվերսական Վամբին ըսուած երկրին խաչիւնքն և իւրտէն լեռանց խոզերը անուանի են : Իսկ ձկնորսութեան համար 200 նաւ ու նաւակ կը բանին անդադար ամէն տարի : Եւրոպէս փայտը քիչ է, բայց անոր տեղը կիզահողն¹ և քարածուխը² կը ծառայեցնեն : Պելճիա հարուստ է հանքերով . լամուր, իէժ, իւրօրէն մսկուրի և հենոյ գաւառներուն մէջ կապարի, պղնձի և երկաթի հանքեր կան . քարածուխի անուանի հանքեր 'ի հիւյ, իէժ, լամուր, Եարլուուա և Սոնս . արդարեալ քարի հանքեր իւրտէն լեռանց մէջ . պորփիւրի և մարմարիսնի հանքեր Պրապանդ և հենոյ գաւառաց մէջ . արուրաքար, պաղլեղ, արջասպ, կիր, շէնքի քարեր, երկանի քարահատք, ծխախոտի վառա-

րանի և յախճապակի հող, և այլն . 'ի Սթա ալ հանքային ջրեր :

Որչափ որ բնութեան հարստութիւններովը ճոխացած է այս երկիրս, այնչափ մարդկային ձարտարութիւնն ալ զարմանալի աշխուժութեամբ իր օգտին ծառայեցուցած է զանոնք : Եւ մշակութիւնը, որ 41,000 հեկտար տեղ բռնած է, ամէն տարի 18 միլիոն հազարակրամ կու տայ, որոնցմէ 5 միլիոն Վաղղիա, ինգղիա և հոլանտա կ'երթայ՝ 30 միլիոն Ֆրանսի աժէքով : Վուրդրէ, Պրիւժ, Կանդ, Պրիւքսէլ, Սալին, ինվերսա և Վուրնէ քաղաքները կեդրոն են կտաւի գործարաններուն, որոնց մէջ 400,000 գործաւոր կ'աշխատին, և որոնցմէ ելած տարեկան 900,000 ծրարին¹ բերած շահը 100 միլիոն Ֆրանսի կ'անցնի : Պրիւժի փախիսկներն ու փամաէները, Պրիւքսէլի և Սալինի դանդախները բոլոր Եւրոպայի մէջ հռչակաւոր են : Չուանամանութիւնն ու առագաստի պաստառներն ինվերսայի, Վերմոնտի և հենոյ գաւառին գլխաւոր ձարտարութիւններէն մէկն է : Բամբակի ձեռագործին ամենէն մեծ գործարաններն են 'ի Կանդ, Դքերէն, Պրիւժ, Վուրդրէ, Սալին, ինվէն, ինտերլահդ, Վուրնէ, Սոնս և ինվերսա . Կանդ քաղաքը միայն 80,000 հազարակրամ բամբակի կտաւ վաճառքի կը հանէ ամէն շաբաթ . արեւմտեան Ֆլանտրան տարին 80,000 ծրար կը պատրաստէ . բոլոր Պելճիոյ մէջ գրեթէ 400,000 հիւսելու ասեղ, և 23,500 ոստայնի գործի կը բանին, զորոնք կը շարժեն 80 շոգեշարժ գործիքներ . և միայն այս ձարտարութեանս 170,000 գործաւոր կը զբաղին : Եւրիլէրի, իէժի, իմպուրի և Իւրի չուխայի գործարանները, հոտիմոնի, Սիպլուրի և Վիլլիմոնի Քլանէլի, այծէի, և այլ և այլ կերպաներու գործարանները 40,000 գործաւոր ունին . Եւրիլէր քաղաքն ամէն տարի 110,000 չուխայի ծրար կը

1 Գ. շ. Tourbe.

2 Գ. շ. Houille.

1 Տճ. Թոթ :